

Oceny i omówienia

STANISŁAW SIERPOWSKI, *Liga Narodów w latach kryzysu 1929-1946*, T. II, UAM, Poznań 2025, 479 ss.

Pierwsze pytanie, jakie nasuwa się w związku z drugim, obszernym tomem poświęconym Lidze Narodów w latach 1929-1946, dotyczy tego, czy można jeszcze zainteresować czytelników dziejami organizacji, której żywot przecież nie był długi – trwał formalnie nieco ponad 20 lat – i o której trudno powiedzieć, że była sukcesem. Liga Narodów, która według jej twórcy i propagatora, amerykańskiego prezydenta Thomasa Woodrowa Wilsona, miała stać na straży „wiecznego pokoju”, nie tylko nie zapobiegła kolejnemu globalnemu konfliktowi, ale w zasadzie przestała funkcjonować wraz z wybuchem II wojny światowej. Po drodze genewska organizacja potykała się z mnóstwem większych i mniejszych konfliktów, które próbowała rozwiązać, najczęściej z miernym skutkiem. Jej aktywność obejmowała liczne obszary życia międzynarodowego, dotyczyła wielu procesów, z których najważniejszymi było rozbicie i kształtowanie współpracy między państwami w różnych częściach świata.

Temu wszystkiemu kilka dekad swojej naukowej aktywności poświęcił poznański historyk, dzisiaj już nestor polskich dziejopisarzy, Stanisław Sierpowski. Wszystko zaczęło się w 1984 r. od monografii pt. *Narodziny Ligi Narodów*, poprzez prace pt. *Gra o Niemcy. Międzynarodowy kontekst wstąpienia Niemiec do Ligi Narodów* (2015) czy *Liga Narodów w najlepszym czasie 1926-1929* (2018), aż po opasłą (649 ss.) monografię *Liga Narodów w latach kryzysu 1929-1946* (2023), poprzedzającą jako pierwszy tom recenzowane opracowanie – równie obszerny (479 ss.) tom drugi. Różnym aspektom funkcjonowania Ligi Narodów prof. Sierpowski poświęcił liczne artykuły i prace pryncypialne, nie mówiąc już o innych monografiach, dotyczących najnowszej historii powszechnej (w jego dorobku jest w sumie ponad 600 opracowań). Ze znawstwem i kompetentnie sytuuje on dzieje genewskiej organizacji zarówno w kontekście wydarzeń dwudziestolecia międzywojennego, jak i w różnych częściach świata, nie ograniczając się bynajmniej do teatru europejskiego. Nie będzie przesadą w stwierdzeniu, że Stanisław Sierpowski jest wyjątkowym w skali krajowej i międzynarodowej specjalistą w zakresie Ligi Narodów, a polski czytelnik może korzystać z bezprecedensowego w historiografii polskiej i obcej dorobku na jej temat. Okazuje się więc, że jest co badać i jest o czym pisać.

Część druga dwutomowego opracowania pt. *Liga Narodów w latach kryzysu 1929-1946*, choć jest fragmentem całości, może też występować jako samodzielna monografia. W tym między innymi dostrzegam jej wartość. Tom I obejmuje lata 1929-1933, gdy jeszcze można było mieć nadzieję na trwanie pokoju, a w tomie drugim opisano głównie porażki

w utrzymaniu porządku wersalskiego, niepowodzenia w zachowaniu pokoju w Azji, rozwiązanie konfliktów w Ameryce Łacińskiej, a wreszcie przedstawiona została „Liga Narodów w okowach wojny” – jak nazywa autor ostatnie pięć lata jej funkcjonowania.

Podobnie jak pierwszy tom, także i drugi oparty jest przede wszystkim na materiale źródłowym, stanowiącym – jak czytamy we wstępie – „fundament opracowania”. Zasób archiwalny, podstawa warsztatu badawczego historyka, w tym przypadku ma szczególny charakter. Jak przypomina autor, archiwa Ligi Narodów zostały wpisane na listę UNESCO jako „Pamięć Świata” i obecnie są w całości udostępnione w Internecie – można rzec, *si-gnum temporis*. W efekcie 14,2 mln stron materiałów może być przedmiotem nieograniczonych badań, dociekań, analizy i krytycznej oceny wszystkich zainteresowanych, którzy nie muszą w tym celu opuszczać swoich gabinetów.

Prof. Sierpowski przez cztery dekady badań nad Ligą Narodów pracował nad archiwizacjami w sposób tradycyjny, ale wykorzystał też okazję, aby skorzystać z dobrodziejstw dzisiejszej technologii. W efekcie mamy dzieło, które stanowi przykład nowego odczytania wielu dokumentów, dotarcia do nieznanych materiałów, a ponadto nowoczesnej, czytelnej w dzisiejszych czasach ich interpretacji. Dla porządku wspomnę także o imponującej literaturze, wykorzystanej przez autora, obejmującej opracowania w języku polskim i obcym – długo by szukać prac dotyczących bezpośrednio lub pośrednio tematyki recenzowanego tomu, do którego autor nie dotarł.

Rozdział pierwszy opracowania (numerowany jako siódmy, gdyż stanowi kontynuację tomu pierwszego) jest najobszerniejszy (ponad 200 ss.) i ma zasadnicze znaczenie dla obrazu imposybilizmu Ligi Narodów drugiej połowy lat 30. (*Liga wobec rozkładu systemu wersalsko-waszyngtońskiego*). Przedstawiono w nim działania Ligi Narodów wobec agresji Włoch na Etiopię, nazywając te wysiłki „Gwoździem do trumny” genewskiej organizacji. Równie pesymistyczny jest wydźwięk części poświęconej wojnie domowej w Hiszpanii. Autor jasno stwierdza, że „wojna domowa w Hiszpanii odegrała bardzo ważną rolę w pomniejszaniu i tak poważnie osłabionego autorytetu i pozycji międzynarodowej Ligi Narodów” (s. 162). Podobnie autor ocenia wysiłki Ligi Narodów odnoszące się do destrukcyjnych działań Niemiec, które – jak wiadomo – miały kluczowe znaczenie dla biegu wydarzeń prowadzących do II wojny światowej. Używając słów autora, takie były „skutki porzucenia ideałów” (s. 186). Efektem „po drodze” był *Anschluss* i zdrada monachijska, a wreszcie doszło do wybuchu wojny.

„Próba zwięzłego przedstawienia stosunku państw/rządów półkuli zachodniej do Ligi Narodów – i *vice versa* – obarczona jest dużą odwagą, ale i sporym ryzykiem” – pisze autor na początku rozdziału pt. *Liga Narodów w Ameryce i Azji* (s. 216). Tłumaczy to faktem, że „Północ i południe tego kontynentu to odmienne światy” (tamże). Pomijając fakt, że mamy tu do czynienia z dwoma kontynentami, to najważniejsze państwo Ameryki Północnej – Stany Zjednoczone do Ligi Narodów nie przystąpiły i to m.in. przesądziło o „małej popularności Ligi w USA” (s. 218) – z czym trudno się nie zgodzić. Nie ma więc w książce za wiele o tym państwie północnoatlantyckim, co jest w pełni zrozumiałe. Trzeba też przyznać, że stawiane przez autora tezy odnoszące się do USA i ich roli na zachodniej półkuli są zazwyczaj trafne.

Trudno też nie zaaprobować opinii, jak bardzo zdystansowanie się Waszyngtonu od Genewy wpłynęło na stosunek państw tego regionu do Ligi Narodów. Z drugiej zaś strony

„geograficzna odległość Europy i jej problemów jakby pokrywała się z dystansem politycznym”. I dalej: „Dość brutalnie trzeba powiedzieć o swoistej wzajemności: sprawy zaprzatające uwagę, a nawet silnie antagonizujące stosunki w ‘obcym’ regionie, pozostawiono (...) swojemu biegowi” (s. 220). Z tego m.in. względu na zachodnią półkulę przypadło tylko nieco ponad 40 stron tekstu.

Podobną objętość ma część poświęcona aktywności Ligi Narodów w odniesieniu do wydarzeń w Azji, zatytułowana *Japoński panazjatyzm i Liga*. Autor stawia ciekawą, aczkolwiek – jak sam przyznaje – ryzykowną tezę, że wystąpienie Japonii z genewskiej organizacji w marcu 1933 r., będące reakcją na raport Ligi Narodów potępiający Japonię za agresję na Chiny, oznaczało „wymarsz z Ligi Narodów całego kontynentu azjatyckiego”, bo opróżnionego w ten sposób miejsca członka Rady Ligi Narodów „nie miały szansy zająć Chiny, pogrążone w chaosie”. Z kolei „członkostwo Indii było traktowane (...) jako fikcja, jako instrument imperialnej polityki brytyjskiej w realizacji swoich celów” (s. 260). Niemniej jednak niemal drobiazgowo opisano, z jaką reakcją Ligi Narodów spotkała się japońska agresja na Chiny. Charakter tej aktywności najlepiej oddają tytuły odnoszących się do tej kwestii podrozdziałów: *Spory i uniki wokół skargi Chin czy Nie ustąpię i co mi zrobicie?* Całość zaś wieńczy jakże słuszny passus o „zorganizowanej hipokryzji” forum ligowego w odniesieniu do japońskiej agresji w Chinach (s. 304). Czy czegoś nam to nie przypomina?

Kryzys, kres i likwidacja to przedostatni rozdział pracy Stanisława Sierpowskiego o Lidze Narodów. Zawiera on opis podejmowanych prób jej reformowania, które miało poprawić funkcjonowanie tej jedynej w swoim rodzaju instytucji. Autor podkreśla, że plany zmian obejmowały całokształt Ligi Narodów, czyli jej fundamenty, organizację, stronę finansową, a nawet charakter moralno-polityczny. Drobiazgowo przedstawia treść zgłaszanych postulatów i sugestii, tempo reformowania, poszukiwanie konsensusu, wreszcie konstatuje niepowodzenie „reanimacji” Ligi Narodów, wynikające w dużej mierze z „rozlewającego się po świecie konfliktu zbrojnego” (s. 318).

Przedstawiając następnie funkcjonowanie genewskiej organizacji po wybuchu II wojny światowej, S. Sierpowski przytacza stanowisko rządu Szwajcarii, który zapowiedział, że Liga Narodów może pozostać w Genewie, ale pod warunkiem zahamowania działalności politycznej, która mogłaby zagrozić neutralności tego państwa. W efekcie poszukiwano innego miejsca dla Ligi Narodów, ale przede wszystkim przyczyniło się to do całkowitego upadku jej prestiżu i znaczenia. Konsekwencją było też osłabienie społecznego ruchu poparcia dla Ligi Narodów, ważnego czynnika jej znaczenia. I wreszcie konkluzja końcowa: wprawdzie pod koniec wojny jeszcze 44 państwa identyfikowały się z Ligą Narodów, ale „przestała funkcjonować jako struktura ważąca w jakikolwiek sposób na stosunkach międzynarodowych” (s. 362). W praktyce oznaczało to, że Liga Narodów nadal istniała w Genewie, zajmując zaledwie kilka pokoi w Pałacu Narodów, ale powstrzymywała się od działalności politycznej, zgodnie zresztą z wolą szwajcarskich gospodarzy.

Wstępem do bilansu działalności Ligi Narodów, który nie może być pozytywny i który stanowi treść ostatniego, dziesiątego rozdziału epopei Stanisława Sierpowskiego, jest przytoczona wypowiedź Josepha Paul-Bencoura. Ten przedstawiciel Francji w genewskiej organizacji przekonywał, że „to nie Liga zawiodła. To nie jej zasady nie dopisały. To narody ją porzuciły. To rządy ją porzuciły” (s. 370). Jest jeszcze i jedna ważna konkluzja autora,

że wprowadzić ten pierwszy plan budowy systemu bezpieczeństwa zbiorowego nie powiodł się, to przecież „zdecydowana większość podmiotów w nim uczestniczących wyrażała przekonanie połączone z nadzieją, że doświadczenia wyniesione z tego eksperymentu będą dobrze wykorzystane w przyszłości. (...) No i co?” – kończy swą opowieść Stanisław Sierpowski.

Uzupełnieniem treści pracy są niezwykle wartościowe aneksy, zawierające m.in. Pakt Ligi Narodów, spis państw członkowskich i członków Rady Ligi Narodów, kalendarium najważniejszych wydarzeń związanych z aktywnością Ligi Narodów czy wykaz wysokich urzędników genewskiej organizacji. Na atrakcyjność publikacji wpływają również ilustracje, których zróżnicowany charakter (zdjęcia z obrad, ówczesne obrazki satyryczne, fotografie ważnych postaci i wydarzeń) dodaje tylko powabu tej niepublicystycznej w końcu pracy. Atutem jest też styl pisarstwa Stanisława Sierpowskiego: klarowny, ale też niesztampowy, pełen ciekawych i oryginalnych określeń oraz refleksji. Dzięki temu jest to przyjemna lektura.

Polecam z pełnym przekonaniem pracę Stanisława Sierpowskiego jako dzieło kompletne i to nie tylko w odniesieniu do dziejów Ligi Narodów, ale przede wszystkim jako doskonały wykład na temat dwudziestolecia międzywojennego w Europie i na świecie. Wydarzenia tych dwóch dekad względnego pokoju na arenie międzynarodowej widziane są z perspektywy Genewy, ale też omawiane jako ważne procesy, zjawiska i fakty w skali danego państwa, regionu czy nawet kontynentu. Zawarta treść dowodzi ogromnej erudycji autora, który z równą swobodą porusza się po salach genewskiego Pałacu Narodów, opisując toczące się tam debaty i zdarzenia, jak i zajmuje się wydarzeniami w poszczególnych państwach członkowskich, i to niekoniecznie tylko tymi, które stały się przedmiotem zainteresowania Ligi Narodów. To pouczająca i ważna lektura, zwłaszcza w dzisiejszych czasach, zdominowanych konfliktami i doświadczającymi bezradności różnych organizacji międzynarodowych. Czyżby znowu historia nie stała się nauczycielką życia?

Jadwiga Kiwerska

ORCID: 0000-0002-4022-0775

RADA REDAKCYJNA

Członkowie krajowi: **Marek Cichocki** (profesor, Collegium Civitas; Instytut Stosunków Międzynarodowych i Zrównoważonego Rozwoju, Warszawa, Polska), **Hanka Dmochowska** (doktor, em., Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego, Poznań, Polska), **Tomasz Grzegorz Grosse** (profesor, Uniwersytet Warszawski; Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych; Instytut Europeistyki, Warszawa, Polska), **Mariusz Menz** (doktor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Historii, Poznań, Polska), **Aleksander Posern-Zieliński** (profesor, em., Polska Akademia Nauk, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Antropologii i Etnologii, Poznań, Polska); **Hanna Suchocka** (profesor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Prawa i Administracji, Poznań, Polska); **Michał Nowosielski**, przewodniczący (dr hab., Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego w Poznaniu)

Członkowie zagraniczni: **Stefan Garsztecki** (profesor, Institut für Europäische Studien, Technische Universität Chemnitz, Niemcy), **Hans Henning Hahn** (profesor, Carl von Ossietzky Universität Oldenburg, Niemcy), **Jonathan Huener** (profesor, University of Vermont, Burlington VT, USA), **Henryka Ilgiewicz** (dr hab., Lietuvos kultūros tyrimų institutas – Litewski Instytut Badań Kultury, Wilno, Litwa), **Dagmara Jajęśniak-Quast** (profesor, Centrum Interdyscyplinarnych Studiów o Polsce, Uniwersytet Europejski Viadrina, Frankfurt nad Odrą, Niemcy), **Kai Olaf Lang** (Dr. sc. pol., Stiftung Wissenschaft und Politik, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, Niemcy), **Stephan Lehnstaedt** (profesor, Touro College, Berlin, Niemcy), **Jerzy Maćków** (profesor, Universität Regensburg, Institut für Politikwissenschaft, Niemcy), **Olga Morozowa** (profesor, Czarnomorski Uniwersytet Narodowy im. Petra Mohyły, Mikołajów, Ukraina), **Jaroslav Panek** (profesor, Akademie věd České republiky Historicky Ústav AV, Czech Academy of Sciences, Section of Historical Sciences, Czechy), **Katarzyna Stokłosa** (profesor, Centre for Border Region Studies, University of Southern Denmark, Sønderborg, Odense, Dania), **Klaus Ziemer** (profesor, em., Universität Trier, Niemcy, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; Instytut Politologii, Polska), **Katarzyna Żukowska-Gagelmann** (profesor, Die Duale Hochschule Baden-Württemberg DHBW, Loerrach, Niemcy)

REDAKTORZY TEMATYCZNI

Przemysław Hauser (profesor, em. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, Polska), **Tomasz Schramm** (profesor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, Polska) – historia, **Jerzy Kałużny** (profesor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Filologii Germańskiej, Poznań, Polska) – nauki o kulturze, **Tomasz Rynarzewski** (profesor, Uniwersytet Ekonomiczny, Poznań, Polska).

Redaktor statystyczny: **Piotr Jabkowski** (profesor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Socjologii, Poznań, Polska)

Redaktor językowy: **Anna Murawska** (język polski), **Maria Wagińska-Marzec** (język niemiecki), **Jonathan Chumas** (język angielski)

RECENZENCI ZEWNĘTRZNI

Jan Barcz (profesor, Akademia Leona Koźmińskiego; Katedra Prawa Międzynarodowego i Prawa Unii Europejskiej, Warszawa, Polska), **Bożena Górczyńska-Przybyłowicz** (profesor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Historii, Poznań, Poznań), **Bogdan Koszel** (profesor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Poznań, Polska), **Albert Kotowski** (profesor, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Wydział Historyczny, Polska), **Matthias Kneip** (doktor, Deutsches Polen-Institut, Darmstadt, Niemcy), **Peter Oliver Loew** (profesor, Deutsches Polen-Institut Darmstadt, Niemcy), **Magdalena Izabella Sacha** (doktor, Uniwersytet Gdański; Instytut Badań nad Kulturą, Polska), **Henadz Sahanowicz** (profesor, Studium Europy Wschodniej UW, Polska), **Renata Schaefer** (profesor, School of Business and Economics Sonoma State University, California, USA), **Janusz J. Węc** (profesor, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych, Kraków, Polska)